

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

ДОПРИНОС КЊИЖЕВНОЈ КРИТИЦИ
(Мирјана Бечејски. *Земаљски и небески знаци: књижевни ољеди и сџудије*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2013, стр. 301.)

„Књижевна дела су довољно разнолика, а људски циљеви интересовања довољно разноврсни да је непаметно и јалово ограничавати моделе критике на било који начин“.

Е. Д. Хири

У пажљиво селектираној и осмишљеној конципираној књизи Мирјане Бечејски – *Земаљски и небески знаци – Књижевни ољеди и сџудије* (Лепосавић, 2013) посебну пажњу заслужују реторика наслова, која је дата у виду термина-индикатора, као и реторика поднаслова, која је дата у виду чврстог термина. Осим наведеног идеографског оријентира, неопходно је навести чињеницу да у сáмој књизи постоје још неколике „шифре тумачења“, уз чију помоћ се брже, лакше и поузданије могу одгонетнути неке од поетичких и аналитичких премиса до којих је ауторки нарочито стало. Прву од њих представља сажето писани поговор Марије Јефти-мијевић Михајловић – „Херменеутички кодови Мирјане Бечејски“ (стр. 269–278), други инспиративно написана рецензија др Јасмине Ахметагић, а трећи студија „(Мета)теоретичар Петар Милосављевић“ (стр. 227–251). У „шифре тумачења“ могу се пуноправно убројити и „Напомене аутора“ (стр. 281–287), у којима су набројана сва значајна ауторкина настојања, односно најзначајније карактеристике интенционалног и лингвистичког лука дела.

* Академик ЦАНУ и МАНУ.

О којим и каквим поетичким и аналитичким премисама је реч? Најпре о употреби принципа *бинарне логике*, прецизније речено *логике бинарних опозиција*, видно назначених већ реториком наслова, при чему *земаљски знаци* припадају критици (као примењеној равни), док *небески знаци* припадају митологији (као теоријској равни). У естетичко-поетичкој монографији – *Анајрами и кријивојрами у романима Умберто Ека* (ЦАНУ, Подгорица, 2009) анализирали смо становиште познатог италијанског филозофа, естетичара, романијера и семиолога, који без икаквих ограда тврди да постоје две врсте бинарних опозиција: „коресподентне бинарне опозиције“ и „диспаратне бинарне опозиције“. Прва врста означава оне полове опонентности *певања* и *мишљења*, схваћене у хајдегеровском смислу, које се временом приближавају; док друга врста показује сасвим супротну тенденцију (њихови полови се међусобно удаљују). Првом врстом доминирају интегративни принципи *певања* и *мишљења*, а другом парцијални. Покушај мирева двеју врста опонентности представља књига Пола Фајерабенда – *Наука као уметност* (Нови Сад, 1984), којом се позната дијада покушава представити као монада.

Без обзира на то о којој врсти духовне делатности као облика моделовања стварности је реч (науци или уметности), ауторка у свакој врсти напора духа види Велики знак (Mega semion), пошавши од тога да *човек* као планетарно и космичко биће и сâм представља такав знак и за ствараоца (уметника) и за мислиоца (научника). Ова наоко ситна појединост указује на друге врсте премиса, којима ауторка заступа антрополошку и интегративну визију живота претпостављајући је структуралистичкој и парцијалној визији. Наиме, одавно је познато да само прва врста визије омогућава откривање релативно великог броја проблема и апорија везаних за биће природе, биће ствараоца и биће поезије.

Како у књизи *Земаљски и небески знаци* паралелно теку процеси теоретизације и конкретизације проблема и апорија, односно како су непрекидно сучељене супстанцијална и релацијска теорија, то је лако одгонетнути основно ауторкино интерпретативно и аналитичко опредељење – критика у њеном кључу тумачења најчешће припада афирмативној врсти делатности, чији је превасходни задатак да охрабри, а не да обесхрабри ствараоца. Потом, да истовремено покаже сву сложеност и лепоту процеса стварања и промишљања о оствареном, што практично значи да се најчешће бави веома значајним духовним делатностима, као што су филозофија и психологија стварања, на пример.

Узмимо, на пример, уводну расправу која је посвећена апартној поезији Алека Вукадиновића. Она представља део будуће монографије, а састављена је из три огледа: „*Круи и криви круи* у поезији Алека Вукадиновића“, „’Велика нарација’: *Трајом њлена и коменџари* Алека Вукадиновића“ и „’Избор по родству’: Вукадиновић и Маларме“ (стр. 9–70). Трагајући за етимологијом појединих топоса у овој поезији, Мирјана Бечејски испитује „депое

вербалне енергије“ у српском језику, открића која песник чини не само у сфери конкретне енергије него и у сфери латентне енергије поетског говора, често усмеравајући пажњу на интерогативни модел поетског говора, тако својствен Вукадиновићу.

Објашњавајући основни циљ наведене расправе, ауторка пише: „Поезија као „велика нарација“ односи се на напоре песника да створе Орега Магна, односно на песничко трагање за апсолутном песмом уз помоћ небеских и земаљских знакова, чија су сазвежђа распоређена у свету и у човеку“ (стр. 281–282). Указујући на песникову припадност симболизму и неосимболизму, Бечејски показује истанчан укус у избору илустрација које пласира као поткрепу теоријским закључцима. То на најбољи начин показује следећа терцина:

„Нѐм да јесам
Нѐм и несан
Земни ми је
Облик њесан“,

при чему се истовремено истиче значај и вербалне и графичке енергије песме.

Нову бинарну опозицију препознајемо у конструкционој и композиционој схеми књиге – *Земаљски и небески знаци*. Наиме, први део књиге, насловљен као „Поезија и „Велика нарација““ (стр. 9–115), у целини припада „студију књижевности“; док други део, насловљен као „Мит о небеским и земаљским знацима“ (стр. 119–251), углавном је посвећен „студију културе“, при чему се не сме пренебрегнути чињеница да је Мирјана Бечејски homo duplex: књижевни и ликовни критичар. Првом делу, осим расправе о поезији Алека Вукадиновића, припадају још и огледи „*Свештойиси и њајнойиси* Анта Поповског“ и „Поетика и аутопоетика Риста Ратковића“; а другом делу: огледи „Косовски мит у савременој поетици (Прилог генологији)“, „*Грачаница* као ново митско поетско ткиво и иконика као инспирација“ и „Земаљски и небески знаци“, потом студија „Трагично и ви-талистичко осећање живота (Поема *Чарнојевићи* Душана Костића)“, као и још два жанровски различита прилога: оглед „Проблем жанровске типологије историјског романа (*Певач* Бошка Петровића)“ и студија „(Мета) теоретичар Петар Милосављевић“.

Јасно је, међутим, да прилози о Б. Петровићу и П. Милосављевићу пре припадају првом но другом делу књиге, али је ауторки, очигледно, највише стало да се читаоцу представи као теоретичар поезије који је овладао тумачењем поетике, аутопоетике и метапоетике, што сматра посебном Целином књиге, како сама наводи у „Напоменама аутора“ (стр. 282). Такво опредељење је, међутим, понекад доводи до неодмерених и пренаглашених закључака, а местимично њене студије и огледе оставља без критичке интонације.

Обраћање митологији као неисцрпном врелу уметничке инспирације (поготову уколико је реч о књижевној и ликовној уметности), резултат је претходног проучавања најпознатијих европских митолога XX века, као што су: Џејмс Џорџ Фрејзер, Карољ Керењи и Јелеазар М. Мелетински, као и проучавања класичних дела књижевне уметности и коментара најпознатијих аутора, као што су Томас Ман, Херман Хесе и Албер Ками, који је оправдано тврдио: „Митови су створени да би их машта оживљавала“. Осим тога, познато је одавно да су митови истовремено и ризнице цивилизацијске мудрости, те је потпуно у праву познати литературолог и компаратист Сретен Марић када је тврдио да је „Машта извор свих наших мудрости“.

Посветивши се компаративној естетици, ауторка у топосу *Грачаница* проналази потврду осадашњења митолошких тема и мотива, указујући на три најважнија процеса у овој области: процес *миџололојизације*, процес *де-миџололојизације* и процес *ре-миџололојизације*. Бројна искуства и сазнања стечена током проучавања митологије и митолога – она сажима у следећем пасажу

„Текст посвећен поезији о *Грачаници* и њеним иконикама као идеографема светосавског и косовског мита указује на виталност овог митско-поетског врела у нашој књижевној традицији. Овај песнички храм истовремено је и православна црква и културно-историјски споменик прворазредне уметничке лепоте у духу средњовековног сакралног градитељства и фреско сликарства „ренесансе Палеолога“, симбол опстанка светосавља на овим просторима. *Грачаница* тако стоји и на небу и на земљи“ (стр. 285).

Књиге попут *Земаљских и небеских знакова* заслужују посебан осврт и када се у средишту читалачког интересовања нађу примењени методолошки поступци, с обзиром на то да методологија без посредника указује на преовладавање постојеће *кризе криџике*. Међутим, веома је важно напоменути да ауторка термин *криџика* употребљава у два контекста: најпре као једну од три области науке о књижевности (уско схваћена *књижевна криџика*), али и као композитни појам (којим је обухваћено још десетак области: од филозофије и психологије до естетике и поетике), о чему сведочи недавно објављена волуминозна књига Предрага Палавестре – *Историја српске књижевне криџике, 1768–2007, I–II* (Нови Сад, 2008).

Као научни сарадник Института за српску културу Мирјана Бечејски припада оној врсти критике која се најчешће дефинише као „универзитетска критика“, а која је најближа „историјској критици“ Павла Поповића, подељеној у четири подврсте („критика укуса“, „критика текста“, биографска критика“ и „компаративна критика“). По нашем мишљењу, међутим, а судећи по примењеној методологији, ауторка се у највећој могућој мери служи двама моделима: интерпретативним и аналитичким. На основу примењене

методологије може се стога поуздано закључити да она припада „стваралачкој критици“, чији су зачетници Исидора Секулић и Бранко Лазаревић. То је врста критике која истовремено инсистира на коегзистенцији књижевног и идеолошког дискурса, тј. на приближавању ејдетског и логичко-дискурзивног начина мишљења, тако да она, између осталог, плени и литерарношћу стила и језика. У позитивном смислу узето, Зоран Гавриловић је ову врсту критике назвао „ученом есејстиком“, посебну улогу наменивши критичарској интуицији, коју је сматрао важним извором сазнања (попут Ека, Лотмана и многих других естетичара, теоретичара и критичара).

Књига књижевних огледа и студија настајала је током последње деценије (2003–2013). Она, према томе, представља брижљиво пробран избор посвећен занимљивој тематици и проблематици, избор којим ауторка несумњиво даје допринос текућој књижевној критици, али без наметљивости и тзв. „терора сциентизма“, тако уобичајеног у свакодневној пракси. Но и поред свих тих настојања, књига је неуједначено остварена. Највише критичарске домете М. Бечејски остварује анализом поезије Алека Вукадиновића (особито компаративним огледом посвећеном поређењу Вукадиновића и Малармеа), потом у огледу о поезици и аутопоезици Риста Ратковића, Косовском миту у савременој поезици и, нарочито, у огледу „Грачаница као ново митско поетско ткиво и иконика као инспирација“.

Као подстицај у настајању овог прилога могле би се навести две антологије Ратка Поповића: *Сирашени суд* (Приштина–Београд, 1989) и *Грачаничка добројасна звона* (Грачаница, 2004). У врсту прилога које вреди посебно истаћи уврстили бисмо завршну студију „(Мета) теоретичар Петар Милосављевић“, у којој средишње место заузима топос „дијалектика конкретног тоталитета“. Имајући све наведене, а подразумевајући неке ненаведене циљеве које је ауторка настојала да оствари у свом критичарском првенцу, можемо закључити да је велики део изабраних и понуђених циљева остварен, те да се њено предвиђање о рецепцији сопствене књиге већ на почетку остварује:

„Књига *Земаљски и небески знаци*“ тежи да анализом појединих дела савремене српске књижевности и теоријским уопштавањима укаже на најдубљи смисао људских настојања да путем поезије и уметности, мита и легенде као изворишта националне духовности, надрасту сопствену пролазност, верујући да људско битисање има неки виши, рационално недомашив смисао“ (стр. 287).

Оваквим и сродним мишљењима Мирјана Бечејски показује потпуну преданост критици као облику моделовања стварности, потом као мисији која осмишљава егзистенцију, као и прикладној могућности да се њоме, у контексту других духовних дисциплина сродне провенијенције, може пронаћи пут ка коначном смислу постојања и стварања, уколико он уопште постоји.